

RÁNKI GYÖRGY

Lenin imperializmus-elmélete

A történelmi elméleti fogalmakkal szemben — amelyek természetesen a történelem társadalmi gyakorlati próbájának vannak alávetve — többféle magatartás képzelhető el. A forradalmi elmélet nagy alkotói iránti tiszteletadás kötelezettsége — különösen ha olyan alkotóról van szó, aki az elméletet maga vetette alá a gyakorlat próbájának, s vált a XX. század leginkább történelemformáló emberévé, s akinek a napokban éppen születése századik évfordulóját ünnepeljük — értelmezhető oly módon is, hogy teljesen történelmivé merevítjük, s elméletének zsenialitását hangsúlyozva, szó nélkül megyünk el olyan elemek mellett, amelyek az elmélet változtatásának szükségességére utalnak. De úgy érzem, mind az elmélet, mind a tiszteletadás helyes értelmezéséhez közelebb áll az a gyakorlat, amely az új jelenségek fényében, azokat értékelve utal a régi korlátaira is. Természetesen távol áll tőlem a merészség, hogy kísérletet tegyek állást foglalni a szerteágazó vitában: miben érvényes az imperializmus elmélete s miben haladt túl rajta a történelem. Megjegyzéseim a mű gazdaságtörténeti jelentőségére s néhány módszertani tanulságára korlátozódnak.

1916-ban, midőn Lenin a pétervári Parvus kiadó felkérésére elvállalta, hogy öt ívnél nem terjedelmesebb összefoglalót készít az imperializmus kérdéseiről, a problémának már tekintélyes irodalma volt. Az alatt a fél esztendő alatt, míg Lenin a berni és a zürichi könyvtárban a kérdésre vonatkozó irodalmat tanulmányozta — a *Füzetek az imperializmusról* tanúsága szerint — 148 könyvet és 232 tanulmányt jegyzetelt ki. Ezek a munkák természetesen igen különböző tudományos értéket képviseltek. Mindenekelőtt adva volt Hobson könyve az imperializmusról, mely Lenin szerint „igen jól és részletesen írja le az imperializmus alapvető gazdasági és politikai sajátosságait”: már pár esztendeje ismert volt, mindenekelőtt a munkásmozgalom táborában Hilferding munkája, amelyet bizonyos kritikai megjegyzése ellenére Lenin „a kapitalizmus legújabb fejlődési szakaszának rendkívül értékes elméleti elemzéseként” értékelt. S alig néhány esztendővel előbb éppen Lenin írt előszót Bucharin Világgazdaság és imperializmus című munkájához, amely — hogy ismét Lenint idézzem: — „a világgazdaságnak azokat az alapvető tényeit vizsgálja, amelyek az imperializmussal, mint egészszel, mint a legmagasabb fejlettségű kapitalizmus meghatározott fejlődési fokával függenek össze”.

Lenin 1920-ban, könyve német és francia nyelvű kiadásához írt előszavában könyvének fő feladatát így határozta meg: „A vitán felül álló burzsoá statisztika összefoglaló adatai és az egész világ burzsoá tudósainak beismerései alapján megmutatni, milyen volt — nemzetközi kapcsolatait tekintve — a kapitalista világgazdaság általános képe a huszadik század elején, az első imperialista világháború előestéjén.”

Ha eltekintünk a Leninre jellemző szerénységtől, a megállapításnak akkor is két aspektusát kell kiemelnünk. Egyrészt azt, hogy Lenin, aki a munkát népszerűsítés céljából írta, semmiképp sem tekintette művét lezártnak, vagy a kor problémáinak Marx Tőkétéhez hasonló mélységű és alapú analízisének. Sokkal inkább az új problémáknak a marxizmus elméleti fényében való bemutatásaként értékelte olyan műnek, amelyben megtalálható az imperializmus mechanizmusának alapvető elvi felvázolása, de ugyanakkor a tényleges gazdasági leírása is. Ebben az értelemben — s ez a második aspektus, amit kiemelnék — Lenin maga írja, hogy a világgazdaság adott fejlődési szakaszának leírását, úgyszólván mondhatnók: egy szakasz gazdaságtörténeti leírását nyújtja.

Ha tehát a munkát gazdaságtörténeti munkaként kezeljük — s mint láttuk, ez nem önkényesség —, akkor rövid korreferátumomban talán két kérdést engedtessek meg hogy kiemeljek.

1. Milyen módon alapozta meg Lenin elméleti következtetéseit: milyen módon fejlesztette tovább, mondhatnánk, tette forradalmi marxistává a kibontakozó reformista vagy nem következetesen marxista elemzést.

2. Hogyan használta fel a polgári szakirodalmat; mit jelentett a polgári tudomány eredményeinek adaptálása.

Az első kérdés szempontjából Hobson és Hilferding könyvének hasznosítása és kritikája, Kautsky tanulmányai jöttek számításba — utóbbinál a gondolatok hasznosításának már kevesebb lehetősége nyílt. A Füzetek az imperializmus kérdéseiről — mely egyébként benyomásom szerint igen tanulságos Lenin kutatásainak műhelytitkait illetően — szemléletesen ábrázolja módszerét, bemutatja, miként dolgozta fel a tanulmányozott anyagot, miként emelte ki a legfontosabb gazdasági és történeti tényezőket és miként jutott el ezek elemzésével az új elméleti következtetésekhez. Lenin Hilferding könyvéről 4, Hobson munkájáról több mint 30 oldal jegyzetet készített, amiben egyébként Krupszkája segített neki. Nem igen hiszem, hogy véletlen arányokról van szó; sokkal inkább arról, hogy Lenin Hobson könyvének nagyobb jelentőséget tulajdonított, s az imperializmus elmélete kidolgozásában — éppen a proletárforradalom, a politikai következtetések szempontjából — fontosabbnak tartotta. Az „imperializmus” szót a modern gazdasági irodalomban kétségtelenül Hobson 1902-ben megjelent könyve vezette be újra, illetve hozta összefüggésbe ennek új jelenségeit a gazdasági fejlődés fő momentumaival. Igaz: a II. Internacionálé 1900-ban tartott V. kongresszusán világosan kimondták, hogy a kapitalizmus fejlődése szükségszerűen a gyarmati expanzióhoz vezet, és a gyarmati politika célja a kapitalisták profitjának a növelése; de Hobson nem volt marxista, viszont 1902-ben megjelent munkája igen világosan, nagy meggyőző erővel fejtette ki a modern imperializmusnak Anglia gazdasági és társadalmi problémáival való összefüggését. Igaz, teoretikusan ő az elégtelen fogyasztás Sismonditól származtatható és Luxemburnál is felbukkanó elméletére alapozta fejtegetéseit.

„Az ipari telepek túltermelése és a felesleges tőke, mely az országon belül nem talál megfelelő befektetést, kényszeríti Nagybritanniát, Németországot, Hollandiát, Franciaországot, hogy gazdasági erőforrásaik mind nagyobb részét jelenlegi politikai határaikon kívül helyezték el, és egy politikai expanziós politikát ösztönözzenek, új területek megszerzésére.”

Hobson az imperializmust tehát a tőke gazdasági érdekeiből vezeti le, de egyben a tőke kivittelt folytató ország társadalmi bajának is tekinti.

Hobson az angol gyarmati expanzió végrehajtói mögött, a kutatók, a

misszionáriusok, a politikusok, a sovinszta hazafias csoportok mögött keresi a lényegét s felfedi a lényeges gazdasági érdekeket.

A politikusok, katonák, kereskedők, filantropisták hazafias érzését az üzlet manipulálja, „az expanzió iránti lelkesedésük ebből a forrásból fakad, s ha erősnek és eredetinek is tűnik, vak és szabálytalan; csak a pénzügyi érdekeknek van olyan koncentráló képessége és bír olyan világos számítással, amely az imperializmus mozgásba lendítéséhez szükséges. Egy ambiciózus államférfi, egy katona, egy túlbuzgó misszionárius, egy előrenyomuló kereskedő javasolhat vagy kezdeményezhet lépéseket az imperialista expanzióra, segédkezhet abban, hogy a hazafias közvéleményt az újabb előrenyomulás feltétlen szükségességéről meggyőzze, de a végső elhatározás a pénzügyi hatalomtól származik.”

Hobson imperializmus-teóriája még egy fontos megállapítást tartalmazott, nevezetesen azt, hogy a gyarmatosítás a bennszülött lakosság valamilyen formájú kizsákmányolásával jár együtt.

Nem kétséges, hogy ezek a gondolatok a maguk inkoherens, olykor alapvető összefüggéseket megkerülő formájukban hatottak Leninre. Ugyanakkor Lenin mégis gyökeresen másképpen fogja fel az imperializmust, mint Hobson.

Nemcsak azért, mivel Hobson a doktor szerepét akarja betölteni, aki felírja a betegnek a gyógyító orvosságot, Lenin pedig a forradalmár szerepét, aki nemcsak megjövendőli a katasztrófát, de siettetni is bekövetkeztét. Ennél többről van szó. Hobson az elégtelen fogyasztás reformjával akarja az imperializmus betegségét gyógyítani, Lenin viszont felismeri, hogy az imperializmus egységes és elkerülhetetlen állomása a kapitalizmus növekedésének. Ha Hobson három fő megállapítását összehasonlítjuk Lenin fejtegetéseivel, akkor először is világos, hogy Lenin másban látja azokat a belső gazdasági okokat, amelyek a kapitalista országokat az imperializmusba kényszerítik. Ez részben abból következik, hogy Marx gazdasági elméletére támaszkodva az underconsumption (elégtelen fogyasztás) elméletét nem tette magáévá. De távolról sem ez a legfontosabb. Sokkal inkább az, hogy Lenin a századforduló utáni gazdaság új jelenségeit, mindekelőtt Hilferding kutatásait hozza szoros összefüggésbe az imperializmus problematikájával. Hobson a pénzügyi érdekeltiséget az imperializmus viszonyai között is még szabadkereskedelmi formában feltételezte, Lenin ezzel szemben leszögezi, hogy az imperializmus = monopolkapitalizmus; hogy gazdasági lényegét a kartellek, a trösztök, a fináncetöke uralma képezi; hogy az imperializmus kevésbé dinamikus, mint a kapitalizmus korábbi szakasza, tehát egy védett piac intenzív kizsákmányolására törekszik, s a tőkefölösleget inkább külföldön, mint otthon használja. Viszont, hogy külföldi beruházásaiból maximális profitra tegyen szert, a politikai ellenőrzés is szükséges a befektetésre váró területek felett. Ez utóbbi viszont a nagyhatalmak közötti versenyt, a világ felosztását, illetve újrafelosztását eredményezi.

A lenini módosítások Hobson imperializmus-elméletének másik két pontjában szintén jelentősek, ha nem is olyan alapvetőek, mint az első pont esetében. Az imperializmus gazdasági motívációját, a bankok, trösztök uralmát a kormány fölött Lenin is feltétlenül magáévá tette, még ha munkájának egynemely megfogalmazását nem is tekintjük a kérdés legjellemzőbb lenini megközelítésének. Úgy véljük, az imperialista politikát gazdasági alapjaitól elszakító Kautsky-féle felfogás elleni harc miatt ezt a befolyást olykor túlságosan közvetlenné teszi, leegyszerűsítve ábrázolja. A gyarmatok kizsákmányolását illetően Leninnek nem volt ellenvéleménye, a kérdés lényeges továbbfejlesztését jelenti azonban

a félgymarmati, pénzügyi és egyéb függés bemutatása az imperializmus rendszerében, ami Hobsonnál teljesen hiányzik.

Ami Hilferdinget illeti, Lenin világosan leírja, hogy a pénz kérdésében elkövetett elméleti hibáján kívül helyteleníti a világ felosztásának figyelmen kívül hagyását; a fináncsőke és őlődsiség között, valamint az imperializmus és az opportunizmus közötti összefüggés mellőzését (Füzetek az imperializmusról, 185).

De, azt hiszem, túl is mehetünk a közvetlenül Lenin által tett megállapításokon, hiszen Lenin a tőke kivétel imperialista jellegének hangsúlyozásával is jóval túlment Hilferdingen, mint ahogy a fináncsőke és a monopóliumok közötti összefüggés erőteljesebb kidolgozása is Leninnél található meg. Hiszen Lenin kritizálja Hilferding fináncsőke-meghatározását, mivel abban nincs utalás a termelés és tőke koncentrációjának erős növekedésére.

Mégis, ha az imperializmusról szóló, már a korszakban gazdag irodalomból kiemelhetünk valamit, akkor nem kétséges, hogy Hobson és Hilferding munkái nyújtották a legtöbb segítséget Lenin számára. Hilferding munkája a kor egyik legjobb marxista közgazdászának magasszínvonalú elemzése. Nem e felszólalás feladata felsorolni, milyen új kategóriákat vezetett be a marxista közgazdaságtanban; az sem kétséges, hogy Hilferding sem hunyt szemet a fináncsőke és a gyarmati politika közötti összefüggés felett, sőt taglalja a gyarmati politika megváltozott jellegének kérdését is. S Lenin is alapvetőnek tartja Hilferdingnek a kor belpolitikai kérdéseire, az osztályharc továbbfejlődésére vonatkozó fejtegetését, mely szerint a fináncsőke uralmat kíván, nem pedig szabadságot. Ezzel feltárja az imperializmus korának azon alapvető vonását, amelyet a demokráciából a reakcióba való fordulatnak nevezhetünk. Végül azt sem feledhetjük el, hogy Hilferding az imperializmus számos kispolgári kritikussával — sőt Kautskyval — szemben is leszögezte, a proletariátusnak nem az a feladata, hogy a fejlettebb kapitalista politikával a szabadkereskedelem korának elavult politikáját állítsa szembe; a proletariátus válasza a fináncsőke gazdasági politikájára, az imperializmusra, nem a szabadkereskedelem, hanem csakis a szocializmus lehet. A proletárpolitika célja nem lehet a szabadverseny visszaállításának reakcióssá vált eszménye, hanem csak a konkurrenca teljes megszüntetése a kapitalizmus legyőzésével.

Lenin imperializmus-ismervének öt eleme: — „1. a termelés és tőke koncentrációja, mely olyan magas fejlődési fokot ért el, hogy a gazdasági életben döntő szerepet játszó monopóliumokat hozott létre; 2. a bankok egybeolvadása az ipari tőkével, és a fináncsőke alapján a fináncőligarchia kialakulása; 3. a tőke kivétel, ellentétben az árukivittel, különösen nagy jelentőségre tesz szert; 4. nemzetközi monopolista-kapitalista szövetségek alakulása, amelyek felosztják egymás közt a világot; és 5. befejeződött a Föld területi felosztása a legnagyobb kapitalista hatalmak között” — részben Hilferdingnél, részben Hobsonnál megtalálható gondolatilag. A meghatározás első két részének momentuma Hilferding munkájában fellelhető. Lenin Hilferding munkáját jegyzetelve foglalja össze véleményét a következőkben:

„A három legfontosabb mozzanat

A nagytőke fejlődése és növekedése egy bizonyos fokig
A bankok szerepe (koncentráció és társadalmasítás)
Monopólium (a konkurrenciát monopólium váltja fel)”

(Füzetek 332.)

A tőkekivitelre és a világ felosztására vonatkozó problémák, mint az imperializmus új, jellemző vonásai viszont inkább Hobsonnál nyernek megalapozást. De a két munka — bármennyire lényeges hozzájárulást jelent is, az imperializmus elméletének kialakításában, — önmagában nem volt képes sem a korszak valamennyi gazdasági főelméletének feltárására, sem az imperializmus helyének történelmi meghatározására. Erre csak Lenin volt képes, aki adaptálta s a marxista rendszerbe helyezte Hobson kispolgári reformista észrevételeit, Hilferding néhány elméleti hibáját pedig korrigálta. Lenin végezte el a gyakran alapvető megfigyelések egységes rendszerbe kapcsolását, megállapítva, hogy önmagában egyik munka sem képes az imperializmus egészét megragadni és megérteni.

Ez az összekapcsolás jelentkezik első jegyzeteiben.

„Egészében a finánc-tőke (monopóliumok, bankok, oligarchia, megvesztegetés etc.) nem a kapitalizmus véletlenszerű kinövése, hanem elmaradhatatlan folytatása és terméke... Nemesak gyarmatok, hanem (a) tőkekivitel, (b) monopóliumok, (c) kapcsolatok és függések pénzügyi hálózata, (d) a bankok mindenhatósága, (e) koncessziók és megvesztegetés is.” (Füzetek 175.)

Lenin munkája természetesen nemesak abban emelkedett túl Hobsonén és Hilferdingén, hogy egységgé tudta ötvözni az imperializmust elméletébe. Az alkotó marxista nemesak teoretikus, de aktív forradalmár is, — róla mondta egyszer Axelrod: „Nincs még egy olyan ember, aki a nap 24 órájában csakis a forradalommal foglalkoznék. akinek nincs más gondolata, mint a forradalom gondolata, aki, ha alszik, akkor is csak a forradalomról álmodik” — s levonja az imperializmus kialakulásának elméleti következményeit. Lenin imperializmus-definíciója kimondottan gazdasági, s a legélesebben szembeszáll az olyan nézet-
tel, mely az imperializmusban csak bizonyos politikát lát (Kautsky), ő a politika és gazdaság kapcsolatát mutatja meg, azt, hogy az imperialista politika a monopolkapitalizmusból mint objektív gazdasági talajból sarjadt, s azzal elválaszthatatlan kapcsolatban áll.

A lenini imperializmus fogalma a gazdaság és politika dialektikus egységét ragadja meg: ebben a megfogalmazásban az imperializmus jellemzője az agresszív (katonai, politikai, gazdasági, terjeszkedési, gyarmatok szerzésére irányuló) politika; nemesak új fejlődési szakasz, melyről nem lehet visszatérni, csak előre menni, de a kapitalizmus súlyos belső ellentmondásait a végsőkig kielezve, forradalmi következményekkel jár. Így kapcsolódik egybe az imperializmus elmélete a proletárforradalom gondolatával, s így válik Leninnél az imperializmus korszaka egyben az antiimperializmus korszakává.

Mint a bevezetőben jeleztem, Lenin munkája előkészítése során közel 150 könyvet olvasott el, s meghaladta a 200-at a kijegyzetelt tanulmányok száma. Ezek között volt jónéhány szociáldemokrata marxista szerző — ha elméleti problémáktól nem is mentes — írása, de a tanulmányozott munkák túlnyomó többségét polgári közgazdászok, történészek, politikusok írásai tették ki. A marxista gazdaságtörténetírás szempontjából tehát mindenképpen tanulságosnak tűnik nyomon kísérni, miként használta, elemezte, szűrte meg, bírálta Lenin ezeket a munkákat. Erre nemesak Lenin *Az imperializmus* című munkája nyújt lehetőséget, mely bőven idéz a polgári szerzők munkáiból, de a Füzetek az imperializmusról mintegy 800 oldala is, mely mintegy in statu nascendi mutatja be a lenini művet, másfelől még világosabban bemutatja a születés körülményeit, a lenini módszert, a polgári közgazdaságtan ill. gazdaságtörténet felhasználását.

Nem szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy Lenint nagyfokú elméleti érzéke, a marxizmus elméleti tisztaságának védelme, éles kritikai szelleme külö-

nösen kemény bírálóvá tette. Nem riadt vissza a legélesebb megjegyzésektől sem, akár egyes polgári szerzők munkásságának megítéléséről, akár egyes marxista szerzők legkisebb elméleti pontatlanságának felfedezéséről volt szó (a Füzetek eredetileg nyilván nem publikálásra készültek). Ugyanakkor felfigyelt a találó, igaz részmegállapítások, fontos észrevételek, újszerű jellemzések legkisebb részjelenségére is és mintegy a polgári tudósok leírását, statisztikai anyagát feldolgozva adta meg az új marxista képet. Részmegállapításokra, vagy egyszerűen bizonyos tényekre korlátozódik-e az, amit Lenin a polgári művekből átvesz? Hosszú fejtegetéseket emel ki; egyeseket csak azért jelöl meg az ismert NB jelzéssel, hogy az összefüggések szempontjából megjegyyezze őket, más helyeken viszont olyan az imperializmussal kapcsolatos elvi fejtegetések átvételéről van szó, melyek jóval túlmennek a szűk tényanyagban.

Lieffner munkáját csak abból a szempontból értékeli, hogy hasznos áttekintést nyújt az anyagról. „Die deutsche Kreditbank” c. műve az Imperializmus befejező gondolatát képező Saint-Simon-i elképzelés forrása.

Vagy folytathatnám *A. Lansburg* „Die Ausschaltung Londons als Clearinghaus der Welt” című cikkéhez tett megjegyzésével, amely szerint az „igen jó cikk magyarázza, mik az okai Anglia hatalmának”. Másik cikknél azt emeli ki, hogy „feltárja a németországi olajmonopóliumért folyó harc lényegét”.

Th. Vogelstein „Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildung” című tanulmányából viszont már olyan elvi történeti jellegű fejtegetést vesz át a kartellek történetéről, mely a monopolfejlődés három szakaszát dolgozza ki, s máig is a kapitalizmus kialakulása egyik legfontosabb történeti periodizációs kritériumának tekinthető.

G. Hildebrand: „Die Erschütterung der Industrierherrschaft und der Industriesozialismus” című művét a szociáldemokrácián belüli opportunistáknak megértése szempontjából tartotta szükségesnek kiemelni.

Még az olyan alapvető lenini megállapítás is, mint az imperializmus történelmi helye, bizonyos gondolatföredékben egy ma már ismeretlen szerző, Paul Louis: „Essai sur l'imperialisme” alábbi megállapítására támaszkodik, „Az imperializmus, amely a kapitalista világ utolsó ütőkártyája, a kapitalista világ szemében az utolsó menedék az elkerülhetetlen végzettségű közlekedő csőd és spon-tán összeomlás elől, egyszersmind kitűnő, pártját ritkító kovácsa a forradalomnak.”

Az 50-es évek dogmatikus tudománya hajlamos volt arra az alapra helyezkedni, hogy a polgári társadalomtudomány — apologetikus szemlélete miatt — már nem képes lényeges alkotásokra, lényeges összefüggések felismerésére. Ez a nihilista és tudománytalan álláspont a marxista társadalomtudománynak a polgári társadalomtudománnyal szembeni konfrontációját teljesen egyoldalúan fogta fel, s legfeljebb egyes adatainak átvételét tartotta lehetségesnek, más esetben viszont minden új megállapítással szemben elutasítóan viselkedett. Ennek a felfogásnak nem sok köze volt a lenini tudományos módszerhez. Lenin ugyanis kritikus, de nem eleve elutasító magatartást tanúsított a polgári tudománnyal szemben. Lenin nemcsak tényanyagokat keresett a polgári tudósok munkájában, hanem igen nagy figyelemmel kísérte elméleti megállapításaikat, kereste, miben nyújtanak újat, milyen elvi megállapításuk alkalmas arra, hogy felhasználhassa az imperializmusról kialakítandó képéhez; melyek azok az elemek, amelyeket adaptálhat, beépíthet az imperializmusról kialakított képbe.

Ha elolvassuk Lenin rövid jegyzeteit az általa átnézett művekről, világosan kiderül hozzáállása a polgári művekhez. Nem fukarkodik a gúnyos, olykor becsmérlő megjegyzésekkel sem, amennyiben rossz, valóban apologetikus mun-

káról van szó. Bár az adatok is rendkívül fontosak számára, minden munkában az általánosító, az elméleti vonatkozásokat keresi elsősorban, s csalódást jelent számára, ha az olvasott munka ilyent nem tartalmaz. Nem egy munka után olvasható a csalódott megjegyzés: „elméletileg nil”.

Lenin tudós volt és forradalmár, ebben az értelemben is aktív, teremtő elme; nem bolygott vágyainak és álmainak zavaros vizeiben, nem a semmiből vagy egyszerűen régi tétélekből akart újat létrehozni. A tényleges valóságra akart építeni, a valóság minden elemét fel akarta használni. A tényleges valóság megismeréséhez mindenre szüksége volt, amit a tudomány bárhol és bármely oldalon produkált; ugyanakkor mint forradalmár tisztában volt avval, hogy a valóságban létező és ténykedő erők új egyensúlyának létrehozásában támaszkodnia kell egy meghatározott erőre, mely haladó, mely képes a valóság adott kerekeit és lehetőségeit megváltoztatni, mivel maga is a valóság talaján áll.

Lenin tehát az alapvető marxista tétélekből kiindulva gyakorlatilag a polgári tudomány eredményein keresztül tanulmányozta a társadalmat, és nem utolsósorban ennek felhasználásával fejlesztette a marxista gondolatot. Az imperializmusról írt művéhez természetesen használta Marx és Engels munkáit. Jegyzetei között fellelhetők Engels és Marx megjegyzései az angol munkásosztályról, Engels cikkei a leszerelés problémájáról, észrevételeik a nemzetek önrendelkezésének lehetőségeiről stb., de a marxista elmélet fejlesztését és alkalmazását nem korlátozta a marxizmus tanulmányozására.

Talán Lukácestól vett idézettel tudnám legjobban összefoglalni Lenin munkájának jelentőségét s történelmi helyét. Lukács a következőket írja: „Lenin fölénye mindenekelőtt abban állott, hogy képes volt — s ez egyedülálló a teóriában — konkrétan és teljesen összekapcsolni az imperializmus gazdasági teóriáját a kor minden fontos politikai problémájával, s a gazdaság lényegét ebben az új szakaszban vezérfonalként tudta alkalmazni a konkrét cselekvéshez.”